

Anna Omulecka

**STRESZCZENIE – WAŻNE ĆWICZENIE W KSZTAŁTOWANIU
MYŚLENIA ANALITYCZNEGO W PROCESIE UCZENIA SIĘ
JĘZYKA POLSKIEGO JAKO OBCEGO**

Nasze najważniejsze procesy myślowe są kierowane na rozumienie świata, zinterpretowanie i przekazanie o nim informacji innym. Jeżeli chcemy być dobrze odbierani i budzić jeszcze zainteresowanie i sympatię, powinniśmy komunikować się sensownie i krótko. Nieumiejętność porozumiewania się może wynikać z faktu, iż w semantyce przekazywanych treści poczynamy sobie dowolnie, nadinterpretowując fakty, uczmy się więc my, nauczyciele, wypowiadać zrozumiale i zwięźle i uczmy, jak mają to robić nasi studenci.

Dobra, krótka wypowiedź jest odbiciem nabytej kultury językowej, ogólnej wiedzy i umotywowana pragnieniem bycia dobrze rozumianym. W każdym miejscu posługujemy się krótkimi formami streszczającymi prawie wszystko: film, książkę, wydarzenie a nawet formy plastyczne i muzyczne. Streszczając przetwarzamy treści autorskie, czyli oryginalne wypowiedzi analizujemy i interpretujemy¹.

Streszczenie rozumiemy jako *czynność przekształcania z zachowaniem zasadniczej myśli, przy znacznym zmniejszeniu objętości tekstu, jak i też rezultat tej czynności, czyli tekst będący efektem streszczenia tekstu oryginalnego*². Przetwarzanie informacji, czyli podawanie w zwięzłej, skrótowej formie czyichś myśli jest codzienną czynnością w toku uczenia się w ogóle. Proces zaś nabywania sprawności w tworzeniu takich komunikacyjnych zwięzłych form nigdy nie jest zakończony. Nie tylko uczniowie, uczą się sobie radzić z takim sformułowaniem wypowiedzi, ale także uczący języka obcego stają przed problemem – jak przekazać krótko treści, by

---

¹ Na temat rozumienia tekstu jako procesu dynamicznego i interpretacyjnego pisze P. Ricoeur, *Język, tekst i interpretacja*, Warszawa 1989.

² *Słownik współczesnego języka polskiego*. red. A. Sikorska-Michalak, O. Wojniłko, Wydawnictwo Wilga, 1996, s. 104.

były przekonujące i zrozumiałe. Jest to sprawność nabywana na różnych etapach edukacji szkolnej. Niestety, jak wynika z przeglądu programu, podręczników, zaleceń metodycznych, nie poświęca się większej uwagi formie streszczenia. Ostatnio jednak znalazł się jeden głos polonisty z propozycją zastosowania tej formy wypowiedzi jako tematu maturalnego. Robią to Francuzi od lat uzasadniając, że streszczenie jest *fundamentalną a zarazem użyteczną wypowiedzią człowieka współczesnego, która pozwala dostrzec i powiązać myśli w skróconej formie i odtwarza sens tekstu*³.

Profesor T. Kotarbiński w swojej praktyce nauczyciela akademickiego testował poprawność operacji logicznych studentów, żądając od nich sporządzenia streszczenia czytanych wykładów.

Na średnim poziomie posiadanej wiedzy języka obcego, w tym przypadku języka polskiego jako obcego, streszczenie jest stosowane jako komunikat ustny i praca pisemna. Studenci polonijni, jak wykazuje doświadczenie, mają złe nawyki, nie rozumieją formy streszczenia. W I semestrze studenci polonijni (w grupach o różnym profilu) czytają i analizują teksty literackie i teksty z zakresu wybranego przedmiotu studiów. Do stosowania ćwiczeń w streszczaniu jest w Studium zestaw tekstów literackich następujących autorów: S. Mrożka, M. Żuławskiego, J. Szaniawskiego, S. Dygata, M. Hłaski, L. Kołakowskiego i autorów obcych – P. Süskinda, Exupery'ego, Milne'a. Drugi zestaw to eseje naukowe (Tischner, Wojtyła, Brzozowski) z zakresu psychologii, filozofii, socjologii⁴. Ze względu na ich funkcję dydaktyczną teksty te muszą spełniać kilka istotnych warunków: mieć wyrazistą i zrozumiałą treść, pobudzać do pozytywnego myślenia i śledzenia wypowiedzi autora, odwoływać się do emocji młodych ludzi, ale bez moralizowania czy płytkiego psychologizowania. Młody człowiek lubi być zaskakiwany i lubi wykrywać ukryte sensy utworów.

Zredagowanie streszczenia na zajęciach może zawierać takie czynności:

- czytanie (ciche, głośne) i rozumienie tekstu oryginalnego,
- realizowanie ćwiczeń związanych z analizą treściową i językową,
- wspólne tworzenie tekstu skróconego (1 lub 2 streszczenia),
- ocena wykonanego zadania, określenie wartości zalet, błędów. Poprawa I wersji.

Istotnym więc działaniem nauczyciela na pierwszym etapie jest czuwanie nad prawidłowością wykonywania operacji logicznych w zakresie:

- rozumienia sensów na poziomie części, jak i całości,
- wyróżnienie treści istotnych od mniej ważnych,

³ L. Noel, W. Malinowski, *Poszerzyć ofertę tematów*, „Polonistyka” 1997, 4.

⁴ Dwa zestawy tekstów i ćwiczeń są przygotowane przez autorkę artykułu i udostępnione jako materiały pomocnicze dla grup zaawansowanych językowo w SJPdC.

– rozpoznawanie znaków spójności (nawiązanie, zespolenie, przeciwstawienie) i informacyjnych⁵.

Analiza ta powinna prowadzić do wyodrębnienia i sformułowania istotnych sensów jako istniejącego systemu praw, zasad, uznanych wartości. Istniejące różnice osobowościowe, odmienne strategie logiczne naszych uczniów w grupie skłaniają jednak nauczyciela do ustalenia jednolitego rozumienia. To nauczyciel konkretyzuje – tzn. przy wystąpieniu wątpliwości, niezrozumienia faktów – wyjaśnia, dokonuje analogii, egzemplifikuje. Analiza treści wymaga też historycznego uzasadnienia, właściwie rozumianego czasu i przestrzeni, postaci, czy np. ideologii⁶.

W czasie analizowania tekstu zachodzą wielokierunkowe interakcje. One tworzą tempo zajęć, emocjonalne zaangażowanie, różne skojarzenia, opinie, doprowadzające do sądów zatwierdzanych przez uczestników tego procesu odczytywania treści. Jest kontakt studenta (S) z tekstem (T), nauczyciela z tekstem (N-T) i nauczyciela ze studentem (N-S). Nauczyciel stara się, by w tej analizie były stosowane procedury naukowe (logiczne i językowe) i został zachowany obiektywizm.

Ćwiczenia w wyróżnianiu i tytułowaniu akapitów, pisanie planów, redagowanie pytań pozwalają na stosowanie takich strategii logicznych, jak np. selekcja, redukcja, wybiórczość, wnioskowanie, syntetyzowanie, uogólnianie w ciągu przyczynowo-skutkowym. Plan i streszczenie wymagają nie tylko wychwycenia najistotniejszych faktów, ale użycia form uzwiędzających w stosunku do oryginału, tzn. zdań prostych, struktur nominalnych i równoważników zdań⁷.

Plan i pytania do tekstu wymagają zabiegu transformacji, w zakresie leksyki, frazeologii, składni⁸. Ćwiczenia leksykalne i frazeologiczne dobrze jest wykorzystać jako ćwiczenia wyprzedzające czytanie i poznanie tekstu. Ćwiczenia transformacyjne mogą zawierać:

- wyrażanie stosunków czasowych przy użyciu konstrukcji nominalnych,
- stosowanie form rzeczownika jako wykonawcy czynności,
- użycie form bezosobowych zakończonych na *-no*, *-to*, przymiotnika z formantem *-liny*, *-alny*, *-isty*,
- zamianą mowy niezależnej na zależną,
- parafrazowanie wyrażań,

i są właściwie stosowane na różnych etapach nauki. W czasie zaś realizacji streszczenia na zajęciach są przywoływane wcześniej nabyte sprawności.

⁵ O pracy z tekstem szerzej w: A. Omulecka, *Funkcja tekstu na przedmiotach kierunkowych*, „Acta Universitatis Lodzianis” 1996, 7/8, s. 81–88.

⁶ U. Eco, *Interpretacja i nadinterpretacja*, Kraków 1996.

⁷ R. Ingarden, *Z teorii dzieła literackiego*, [w:] *Problemy teorii literatury*, Warszawa 1967, s. 45.

⁸ O rozumieniu znaczeń i rozwoju języka pisze: P. Ricoeur, *Egzystencja i hermeneutyka. Rozprawy o metodzie*, Warszawa 1997.

Przed przystąpieniem do wspólnego tworzenia streszczenia kierujemy uwagę studenta na takie jego cechy gatunkowe jak:

- krótkie ujęcie treści,
- informacyjny charakter,
- stosowanie formy podawczej – opisu,
- stosowanie oficjalnego języka, uproszczonego.

W pracy dydaktyka wykorzystano ćwiczenia z książek krakowskich – *Piszemy po polsku, Jak to napisać* i najbardziej pomocny w tym zakresie podręcznik: *Piszę więc jestem* – z dużą ilością ćwiczeń analitycznych i syntetyzujących. Nauczyciel powinien sprawdzić proponowany do streszczenia tekst i samemu napisać takie robocze streszczenie. Może go później odczytać niekoniecznie jako najlepszy wzór, ale jako przykład jednego z możliwych wariantów.

I jeżeli zada sobie trud i spróbuje napisać następny wariant streszczenia tego samego tekstu, uzmysłowi sobie, że proces powstawania takiego tekstu jest silnie warunkowany pewną niemożnością zmiany stylu, formy, a jest nacechowany stereotypami myślenia, nawykami i upodobaniami.

Warto też studentom zaproponować dwukrotne napisanie streszczenia wtedy, kiedy pierwsza wersja jest zbyt długa, niejasna w kompozycji, z błędami. Studenci piszą wtedy streszczenie streszczenia. Tak też było z tekstem medycznym popularnonaukowym *Etos i kultura pielęgniarki*. Do pracy z tekstem został przyjęty schemat kognitywny: wyżej wymieniony tekst oryginalny, transpozycja na streszczenie (wyróżnienie tematu i rematu – tzn. co? o czym?), rozumienie treści i założenia autora, materiał budowy tegoż, rozpoznanie intencji i zapis. Po zapoznaniu się z treścią tekstu, wyróżnieniu akapitów, nastąpiło pisanie planu (indywidualne a wspólne ustalenie poprawności w zapisie). W analizie sensów nastąpiły ustalenia:

- temat tekstu jest ujawniony w tytule,
- adresatem są pracownicy służby zdrowia w szpitalach,
- źródło wiedzy autora to informacje naukowe z zakresu psychologii, socjologii, opinie autorytetów moralnych i pacjentów,
- metoda przyjęta przez autora to opis sytuacji w szpitalach, odwoływanie się do zdania uczonych i przeżyć chorego,
- intencja autora zawiera się w idei, by środowisko medyczne zwróciło baczniejszą uwagę na kształcenie i dobór personelu średniego w szpitalach,
- główna idea to przekonanie autora, iż postawa pielęgniarki ma zasadniczy wpływ na powrót do zdrowia pacjentów w szpitalach.

W zakresie form kompozycyjno-stylistycznych wyróżniono potrzebne określenia w zakresie nazywania:

- aktów poznawczych w odniesieniu do czynności autora, takich jak: analizuje, przeprowadza analizę, porównuje, przedstawia,

- operacji logicznych: dowodzi, uzasadnia, analizuje, wnioskuje, interpretuje, zakłada, postuluje, neguje,
- aktów mowy i komunikowania – omawia, stwierdza, głosi, donosi, komunikuje, podkreśla, zauważa; jak i bardziej złożonych wypowiedzi – wychodzi z założenia, że przyjmuje stanowisko, jest w opozycji do...,
- operacji komponowania wypowiedzi: cytuje, przytacza wypowiedź, powołuje się na...,
- znominalizowanych aktów mowy i myślenia: analizowanie, przedstawianie założeń itd.

Pisanie streszczenia według podanych reguł gatunkowych nastęrczyło studentom problemów nie w warstwie semantyzacji treści, lecz w warstwie językowej i kompozycyjnej. Napisana druga wersja była bardziej logiczna, zwarta w treści i kompozycji, z mniejszą ilością błędów gramatycznych i ortograficznych i z bardziej przejrzystym zapisem graficznym. Na 12 osób piszących 8 poprawiło oceny (3 były ocenione jako bardzo dobre już w pierwszej wersji). Piszący nabrali przekonania, że:

- umieją pisać dobre streszczenia,
- należy poddawać swoje wypowiedzi ciągłej analizie i korekcje,
- osiąga się satysfakcję umiając przekazać krótkie i zwarte informacje i zainteresować innych.

Podjęto próbę analizy streszczeń (dwóch grup polonijnych – X i Y) wykonanych po I semestrze na egzaminie jako transformacja tekstu wysłuchanego – opowiadania M. Żuławskiego *Plecak*. Prace uzyskały na ogół dobre i bardzo dobre oceny (1 niedostateczny). W zakresie uchwycenia tematu i rematu, jak i intencji odczytane dobrze. Studenci mogli robić notatki w czasie słuchania, robili to wszyscy i starali się pisać jak najwięcej. Analiza tych notatek wykazuje, że część studentów zapisuje dosłownie fragmenty nie usiłując robić żadnych skrótów czy transformacji. Często też piszący posługuje się taką strategią przy redagowaniu streszczenia, że skreślane są fragmenty, wyrzucane części informacji i przenoszone wiernie pozostałe teksty. Takie działanie jest podyktowane emocją: student nie ma pewności, czy jego przekształcenia form wyrazowych, zdaniowych są dobre. Ma to też chyba wpływ na układ pionowy treści, daje się zauważyć tendencję do wydłużania, uszczegółowienia części początkowej a zbyt nagłego, skrótowego końca. Tylko jeden element odróżnił grupę X od Y. Główną myślą zawartą w sformułowaniu autora było: mężczyźni nie rozumieją lez kobiecych. Grupa X w końcu semestru czytała i analizowała dwa teksty na temat różnic psychicznych kobiet i mężczyzn, co miało zdecydowanie związek z lepszym uchwyceniem intencji autora i tak np. pojawiło się zdanie: *mężczyznom często umykają motywy lez, których oni sami są sprawcami* lub *mężczyźni nie rozumieją motywów i wartości lez kobiecych*. Nasuwa się też obserwacja, iż przy ocenie prac (tzn. streszczenia) studenci przywiązują

duże znaczenie (słusznie) do sensu i logiki wypowiedzi, natomiast w sposób zróżnicowany traktują takie cechy gatunkowe tego rodzaju pracy, jak zwięzłość czy wartości informacyjne.

WNIOSKI

Rola ćwiczeń streszczających i transformacyjnych jest z całą pewnością bardzo ważna w procesie uczenia się języka. To ciągle rozpoznawanie, analizowanie treści, jej sensów i formy ma zasadniczy wpływ na rozwój procesów logicznych u młodego człowieka i tym samym implikuje sprawność językową. W procesie dydaktycznym skłania nauczyciela do rozumienia i uwzględniania procesów mentalnych zachodzących w czasie poznawania tekstu oraz do nieustannego poszukiwania właściwej strategii uczenia streszczenia i uściślenia kryteriów oceny wysiłków studentów w tym zakresie.